

ПРИКАЗ

на книгата: *Историја на македонската нација*
од акад. Блаже Ристовски

Во издание на Македонската академија на науките и уметностите, во јуни 1999 година, по повеќедецениска напорна испитувачка работа, излезе од печат капиталното дело содржано во книгата „Историја на македонската нација“. Авторот, акад. д-р Блаже Ристовски, кој целиот свој работен век се бави со темелни истражувања во областа на историјата, ја збогати нашата историографија со споменатото дело. Книгата, според наше мислење, претставува основа и треба да послужи во овој дел на поновата историја како патоказ на сите историчари кои се бават со учебничарска дејност, поточно што пишуваат учебници по историја за основното и средното образование, а факултетите, особено Филозофскиот и Педагошкиот факултет на групите по историја да ја воведат како задолжителна литература, во делот за националното будеење од XIX и XX век.

Книгата содржи дванаесет разработени глави со предговор и поговор во обем од 741 страница, во големина 24 x 18 см.

Всушност, обемното проучување е од поновата и најновата историја на XIX и XX век, бидејќи нацијата е капиталистичка творба како резултат на создавањето на големи индустриски комплекси и условено од тоа и создавање на густо населени живеалишта-градови, исто така, со големи агломерации, придружени со определена свест, видувања и заеднички однесувања.

Дали Македонија можела да следи еден таков развој кога последна од балканските држави се извлекла од петвековното турско владеење е друго прашање, но одразите на големите европски држави не се без значење за нашите жилави напори за создавањето и развојот на македонската нација и нејзината национална свест.

Во првите редови на предговорот авторот ќе рече: „Македонската историографија во текот на овој половина век слободен развојот веќе насобра импозантен изворен материјал за минатото и културата од разните развојни епохи на нашиот народ. Со тоа наполно се потврди Мисирковата мисла од 1903 година дека македонската историја по својот развоен процес не се разликува од историјата на другите народи, па ни од историјата на соседите. „Компликациите“ настанаа особено по Балканските војни и по поделбата на Македонија со Букурешкиот договор (1913) кога веќе македонското национално прашање стана не само прашање на државите што го раскинаа живото тело на еден милениумски организам, туку и прашање од поширок, европски, воопшто меѓународен карактер“.

* * *

Во првата глава - Македонците како етноисториски субјект, под наслов: „Кои се всушност Македонците?“, авторот наведува дека во нашата етногенеза се вклучуваат и античките Македонци, но сигурно во најголем процент населението потекнува од Словените (главно од гранката на Славините) што се доселиле во овие краишта во периодот од IV до VII век. Бугарите, пак, според авторот се продукт главно на Траките, Хуитите, „седумте словенски племиња“ (главно од Антите) и еден скроман дел од туранско-монголското племе Бугари (Протобугари) што доаѓа во VII век од Азија и во 681 година ја формира првата бугарска држава на Балканот, во која се инкорпорираат и подоцна навлезените Татари.

Во оваа глава по прашањето за блискоста и разликоста меѓу бугарскиот и македонскиот јазик, авторот наведува: „Вистина, бугарскиот јазик по извесни структурни морфолошки, како и по некои лексички карактеристики, му е најблизок на македонскиот, но во областа на фонетиката и лексиката на македонскиот не му се далечни ни српскиот, хрватскиот, словенечкиот, па дури и рускиот. Сето тоа е прашање за степенот на блискоста, а не и за еднаквоста. Фонолошките и морфолошките карактеристики реско го изделуваат македонскиот од бугарскиот главно од балканистички аспект“.

На крајот од првиот дел авторот се повикува на Речникот од три јазици на Пулевски (1875) кој јасно ги издели Македонците и македонскиот јазик од другите соседи и нивните јазици.

Втората глава се однесува на прашањата на Унијатското движење и македонската свест.

Третата глава ги третира прашањата на национално-политичките и револуционерни борби и програми.

Разработувајќи го прашањето - Национално-ослободителниот карактер на Разловечкото востание (кренато на 8 мај 1876), авторот подвлекува дека „Често за Разловечкото востание се зборува како за селско и социјално востание или бунт. Меѓутоа, новопронајдената документација покажува дека се работи за едно однапред организирано македонско националноослободително востание што никако не е одсив на Априлското востание во Бугарија“.

Во оваа глава нашироко се аргументира Санстефанскиот прелиминарен договор од 3 март 1878 година, Берлинскиот договор кон крајот на 1878 година, како и претходно одржаната Цариградска амбасадорска конференција на големите држави (1876-1877) на која беше проектирана една дуалистичка држава, по углед на тогаш конституираната Австро-Унгарија под единственото име „Бугарија“, но со две автономни области: Бугарија и Македонија. Според авторот, тоа претставува всушност прво официјално меѓународно повлекување на границите на Македонија што ќе

стане темелен меѓународен акт на кој подоцна често ќе се повикуваат Македонците. Во овој контекст вредно е да се напомене дека Русија и западните држави Македонија ја гледале како изразито мултиетничка земја, поделена на разни конфесии, цркви и народности, но различна од Бугарија, Србија и Грција. Впрочем тоа се гледа и од погоре споменатите решенија на Цариградската амбасадорска конференција што ја издели Македонија како посебна област со своја самоуправа и свој (рамноправен) административен центар.

Со таквиот однос Македонците се почувствуваа измамени и напуштени, па револтирани од берлинските решенија уште кон крајот на истата 1878 година, го креваат Кресненското македонско востание. Со организираната „Македонска војска“ се создаде поголема слободна територија, се организира народна власт и се прокламира основната македонска цел: создавање посебна македонска држава.

Во тоа време, според авторот, Ѓорѓија Пулевски како учесник во Руско-турската војна, војвода и член на Главниот штаб на Кресненското востание, како посебни изданија, во Софија ги објави: револуционерната поема „Самовила Македонска“, „Македонска песнарка“ (1879) и првата граматика на македонски јазик „Слогница речовска“, што значеше заокружување на македонскиот јазик, македонската литература и македонската национална државност.

Со Уставот за државното устројство на Македонија од 1880 година се одразени битните моменти за Македонија и Македонците. Тогаш во границите на Македонија живееле: Македонци 705.000, Турци и Помаци (муслимани) 450.000, Арнаути (православни и муслимани) 75.000, Евреи 65.000, Грци 61.000, Власи и други 41.000 или вкупно 1.397.000 жители.

Во овој дел од книгата авторот многу пластично ја претставува македонско-албанската борба за национална и социјална слобода од Берлинскиот до Букурешкиот договор (1913). Покрај турското повеќе-вековно владеење и терор се истакнуваат и амбициите за владеење со овие територии на новосоздадените држави Србија, Бугарија и Грција. Во овој контекст, како фрагмент го издвојуваме мисионерството на Исаија Радев Мажовски од Лазарополе кој ја посетил Албанија (1889) со задача да ги убеди албанските првенци да работат со заеднички усилби за извојување на слободата и на Македонија и на Албанија и за нивното прогласување за независни држави, заради што е потребно во моментот на востанието да се помогнат заедно. Меѓутоа, Македонско-албанскиот сојуз, заемната помош и соработката завршуваат со Букурешкиот договор кога и Албанија е признаена како самостојна држава. Оттогаш па натаму односите заземаат надолна линија, со аспирации на Албанија, како на другите околни држави создадени со Берлинскиот договор, кон Македонија со негирање на самостојноста, заземање и присвојување на македонските територии, а со

пропаѓањето на Турската империја, и нејзина конечна поделба меѓу Србија, Грција и Бугарија.

Во четвртата глава се разработува „Лозарството“ како национално движење. Според авторот, појавата на Македонецот Спиро Гулапчев во Бугарија со своите книшки, а особено со неговата книга „Еден оглед по етнографијата на Македонија“ (1887) предизвика поширок аларм. Тој навлезе во чувствителната сфера на македонското национално прашање, поставувајќи ги на отворена сцена прашањата за јазикот и правописот на Македонците, нивната народност и политичко-државното решение како излезна солуција.

Во овој дел нашироко се говори за списанието „Лоза“, за дејноста на Крсте Мисирков, Даме Груев, Војдан Чернодрински и многу други учени Македонци со чиста ориентација за самостојна Македонија со свој јазик и книжевност.

Петтата глава ја обработува македонската национална политичка свест во илинденскиот период. Тука нашироко е изнесено за:

- формирањето на македонската револуционерна организација и нејзината прва програма;
- политичкиот сепаратизам во првите години на македонската револуционерна организација и односот кон врховизмот во движењето;
- македонскиот народ под теророт на „четничката акција“ на соседите и весникот „Автономна Македонија“ во Белград.

Шестата глава е посветена на Македонското научно литературно другарство во С. Петербург и првата национална програма. Во него се обработени прашањата:

- Македонскиот клуб во Белград и неговиот „Балкански гласник“;
- Македонското научно-литературно другарство во С. Петербург;
- Улогата на Христо Шалдев во спротиставувањето на ТМОРО на другарството;
- Акцијата на Димитрија Чуповски во Македонија за отворање македонски училишта.

Фактот дека Чуповски со месеци престојувал во македонските градови и села, треба да укаже на тоа дека тој ја имал и поддршката на одделни важни фактори на ВМРО. Тој не можел да дејствува без нивна дури и премолчана поддршка. Веројатно и дел од учесниците на Вториот окружен конгрес што се одржал во Солун во август таа година (1905) на извесен начин ги споделувале неговите погледи, зашто во Протоколот се наоѓаат многу мисли и ставови што се многу блиски до оние на Мисирков и Чуповски.

Седмата глава е посветена на националните аспекти и на Мисирковото дело. Во овој дел содржани се поглавјата:

- Првата книга на современиот македонски литературен јазик и правопис и националната активност на Крсте Мисирков. Неслучајно него-

вата дипломска работа што со одлично ја одбранува на Петербуршкиот универзитет во април 1902 година гласи: „Кон прашањето за народноста и причините за популарноста на македонскиот крал Марко“.

- Некои прашања во книгата на Мисирков „За македонските работи“

1. На прво место Мисирковата книга го постави и научно го обоснова *прашањето за националната посебност на Македонците*.

2. Пропагандите во Македонија беа предмет и на други статии и книшки, но прв пат сеопфатно, од македонско национално гледиште, беа разгледани во книгата „За македонските работи“.

3. Процесот на развитокот на македонската национална свест.

4. Поставување на основните задачи на новото движење, преку проучување на минатото и современите состојби на својот народ, притоа дефинирајќи го *народниот идеал* како еден изменлив дијалектички процес.

5. Односот кон Илинденското востание. Востанието е поврзано со реформите и со развитокот на новиот процес на македонската борба.

6. Прашањето за новото востание, пролетта (1904), за кое Мисирков бил против бидејќи Турција и сама достатно е силна да го скрши бунтот.

7. Непосредно во врска со прашањето за востанието е и политичкото уредување на Македонија.

8. Мисирков полага големо внимание на црквата и училиштето во Македонија и ги смета како најважни фактори во одбраната на македонските национални интереси.

9. Крсте Мисирков има високо мислење за функцијата на науката и литературата. Тој особено смета на македонската самобитна култура како основен елемент при формирањето на македонската народност.

10. Прашањето за македонскиот литературен јазик и правопис, без друго, е најважно и најобработено во книгата на Мисирков.

Потоа следат поглавјата за:

- Првото научно-литературно списание на современиот македонски литературен јазик „Вардар“.

- Потфатот на Крсте Мисирков, Петар Попарсов и Теодосија Гологанов да отворат Висока педагошка школа во Скопје во 1910 година и

- Постапки за отворање македонско училиште со пансион во Житошкиот манастир.

Осма глава - Македонската колонија во С. Петербург како национален ополномоштеник.

Во оваа глава се говори особено за:

- Словено-македонското национално-просветно друштво „Св. Кирил и Методиј“. Уставот на споменатото друштво, со потписите на главните организатори Димитрија Чуповски, д-р Гаврил Константинович и Наце Димов, на 27 јуни 1912 година му беше поднесен за регистрација на Петерс-

буршкиот градоначалник. Регистрацијата беше одбиена бидејќи спомениот документ бил во спротивност со тогашната руска балканска политика.

- Првата балканска војна и Општомакедонската конференција во Велес;

- Првиот официјален акт на ополномоштените Македонци во заштита на целостта и слободата на Македонија;

- Борбата за македонска држава;

- Македонското национално прашање во Руската Дума;

- Драматична трибина за судбината на Македонија во правничкото собрание;

- Македонците како субјект во одбраната на целостта и слободата на Македонија;

- Списанието „Македонски глас“ и одразот на Македонија во рускиот печат;

- Антимакедонски акции на српската политика и дипломатија;

- Вражиновски за „Словенофилите“ и „Македонофобите“ во Русија;

- Заеднички настап на Петроградската и јужноруската македонска колонија;

- Нови сведоштва на Мисирков за автономијата на Македонија и за македонско-бугарските односи. Во статијата на Мисирков објавена во списанието МГ од 20 ноември 1914 година, меѓу другото, тој предупредува:

„Во нашиов век тешко е да се задржи заграбеното со сила против правото и правдата. Никаков српско-грчки, ни српско-грчки-романски, ни бугарско-турски сојуз нема да го осигури поробувањето на нашата татковина. Македонија ќе биде слободна и единствена земја. За тоа гарантираме ние Македонците. Нас лично не знаеја и лошо не знаат, но ние ќе ја извојуваме слободата на нашето праведно дело“.

Мисирков ја завршува статијата со тврдата увереност:

„Автономијата на Македонија ќе биде најдоброто разрешување на македонското прашање, како за самите Македонци, така и за Србија, Грција и Бугарија и за европскиот мир“.

- Националната кауза на македонската колонија во екот на светскиот воен метеж.

- Последниот акт на Наце Димов за македонското ослободително дело.

- **Неуспешниот обид на Димитрија Чуповски да се најде пак во татковината.** Во ова поглавје се изнесува заболувањето и смртта на братот на Чуповски, Наце Димитриевич Димов. Смртта на братот беше страшен удар за Чуповски. Погребен е во Петроград. На погребот, покрај Чуповски со жена му, имало и многу, многу народ. Умрел на 15 јули 1916 година. На гранитниот пиедестал стојат длабоко врежани зборовите „Живееш Тој и се бореше за правата и слободата на македонскиот народ“.

- Преку федерацијата на балканските држави до слободна и обединета Македонија. Во повикот се вели: Ние Македонците, настрадани повеќе од кој и да е друг, ве повикуваме сите вас, балкански народи, да ги заборавите минатите расправи, да се обедините и да се приклучите кон нашата општобалканска револуционерна програма за заедничка упорна борба и за создавање Балканска Федеративна Демократска Република. Со програмата на Револуционерниот комитет определени се и основните пунктови во тие точки.

Деветта глава - Борбата за автономија пред новото распетие на Македонија

Во оваа глава се разработени прашањата:

- Србија и македонското национално прашање кон крајот на војната;
- Воденската декларација и новиот „автономизам“ на Хаџиташковиќ;

- Патриотската дејност на македонските друштва во Швајцарија.

На крајот од оваа, IX глава, се укажува дека . . . Посебно е значаен последниот пасус од телеграмата, упатена до Мировната конференција во Париз од Главниот одбор на македонските друштва во Швајцарија, каде што претставниците на македонскиот народ, во таа историски судбоносна ситуација, спасот за целостта и слободата на татковината ги бараат во една заедничка повеќенационална (бездруго федеративна) држава - Југославија и решително надвор од границите на Бугарија, надевајќи се дека на тој начин, имајќи ги предвид интересите и на другите обединети народи во новата, веќе формирана држава, ќе можат некако да се заштитат од големодржавните стремежи и асимилаторската политика на Србија, но и ќе го обезбедат обединувањето на земјата. Тоа речиси напивно се совпаѓаше со Воденската декларација и со одредбите од промеморијата на Гр. Хаџиташковиќ и многу е близу до концепциите на Македонскиот револуционерен комитет од Петроград. Тоа беше уште едно сведоштво за блискоста на идејата за една заедничка федеративна држава на Балканот или барем на јужните Словени кај Македонците, како судбоносно решение за обединувањето, слободата, самоопределувањето и рамноправноста на Македонија на овој немирн балкански простор.

Десетта глава - *Манифестации на македонската свесност во Првата светска војна*

- Организираната дејност на македонската емиграција во Бугарија пред и во времето на Париската мировна конференција. Овде сосема накусо го издвојуваме мислењето на Димитар Благоев - народен пратеник во Бугарскиот парламент. „Јас сум родум од Загоричани, меѓутоа јас не сум Бугарин, туку Словен, и како таков, ако сакате да знаете, јас сум за Македонија како словенска земја, да си има сопствена управа“. Тука треба да се спомене и Димо Хаџи Димов, другарот и соборецот на Гоце Делчев и Сандански, кој во статијата „Овие и оние“ направи резок критички поглед

на македонските борби и на бугарската политика спрема Македонија, завршувајќи со зборовите дека завојувачката политика беше фатална, како за Македонија, така и за сите нејзини соседни балкански држави и на прво место за Бугарија.

Овде треба да се спомене и декларацијата на Серскиот револуционерен округ како верност на ослободителните борби во македонското ослободително движење што не се совпаѓаше со стремезите на балканскиот национализам и империјализам. Во последната точка од оваа декларација се бара Македонија да ја добие најсоодветната за себе, за народностите што ја населуваат и за своите балкански собраќа, форма на управа создадена по примерот на Швајцарската Федеративна Република, при целосна и еднаква слобода на сите националности во просветен, црковен, политички и културно-економски однос, под протекторат на слободните демократски народи.

- На 9 март 1919 година веќе е потпишан „Апелот кон македонското население и кон емиграцијата во Бугарија“ во кој се поддржани основните ставови на Серската декларација. Под него се објавени потписите на видните револуционери: Ѓ. Петров, П. Ацев, Т. Делииванов, М. Ив. Герџиков, Т. Спасов-Серски, А. Лозанчев, Д. Хаџи Димов, Д. Икономов, Хр. Јанков, Кр. Љондев, Н. Пушкарев, Т. Николов, Ч. Кантарџиев, Р. Ризов, Г. Скражовски, П. Попарсов, П. Христов, Л. Џеров, М. Шкартов, А. Манасиев, Хр. Ст. (Анише)в и др.

- **Односот на ВМРО и соседите кон македонското национално прашање.** Во овој контекст, авторот пишува: „Како што се гледа, концепцијата на ВМРО и лично на Тодор Александров е недвосмислена: Македонците се Бугари и најдобро е обединувањето со Бугарија или барем зачувувањето на „моралното единство“ со бугарскиот народ за да се чека погоден историски момент за обединување. А за оние што се бореле за посебен „македонски народ“, тој веќе имаше план за ликвидација. Впрочем, Јанета Сандански тој го уби уште во 1915 година, Ѓорчета Петров по две години, а веднаш потоа и Димо Хаџи Димов и стотици други истакнати дејци...“. Овој став во согласност со бугарската влада, пред конечното потпишување на Версајскиот договор, се променува. Така, во јуни 1920 година ЦК на ВМРО подготвува директива со која се дефинира дека „целта на организацијата останува како досега: извојување на слободата - во форма на автономија или независност на Македонија во нејзините етнички и економски граници“. На крајот од ова поглавје, авторот забележува: „Така и покрај сета пресија имаше и луѓе и групации (особено од групата на федералистите) што не само што не работеа „за реализирање на бугарските идеи спрема Македонија“, туку мислеа дека „Македонците не треба да се сметаат за Бугари, ами за одделна нација“, да се култивира сред народот свеста за припадноста кон таа нација за да може да се постигне „или автономија на Македонија или конфедерација на балканските држави“. Тие

дури се осмелуваа да изјават дека „не се чувствуваат ни Срби, ни Бугари, ни Грци“ туку се именуваат Македонци-Словени“. Тоа беше нов фронт против Александровата ВМРО што донесе нови жртви и делби. И така сè до основањето на новиот субјект на македонската политичка сцена ВМРО (Обединета).

Потоа следуваат поглавјата:

- Нови манифестации на македонската национална мисла во поделена Македонија.

- Последните национални пораки на Крсте Мисирков.

Мисирков бараше и наоѓаше најразлични методи и патишта за афирмација на македонската национална мисла, историја и култура. Во статијата „Крале Марко“ (Илиндиев), 25.03.1923 година прави реско разграничување на самостојниот етнокултурен статус во XIV век. Позначајно е што тој оди и значително порано во историјата, па повлекува една линија на историско-културниот континуитет на оваа земја во балкански и меѓународни релации:

1. Крали Марко, пишува тој, е син и гордост на Македонија, ги потчини под својата власт и под власта на македонската муза сите народни певци и народи на Балканскиот Полуостров..

2. Александар Македонски ја разнесе славата на Македонија до средно-азиските реки, Амур Дарија, Сир Дарија, како и до Индија и Индискиот Океан.

3. Светите Кирил и Методија го разнесоа македонското слово и писмо меѓу сите словенски народи.

Ако се погледа целата атмосфера во годините 1923-1926, на Мисирков треба да му се признае смелоста и храброста за прокламираните македонски ставови.

Мисирков трагично го доживеа одржувањето на Прашкиот словенски етнографски конгрес, бидејќи немало учество на македонските етнографи. Лут на словенските браќа, во тој контекст ќе рече: „За нас Македонците македонскиот Турчин, Влав, Албанец кој робува како нас, ни се посимпатични од вас алчните Словени, поробувачи и завојувачи“.

Разместувањето во службата, забраните на „македонски револуционери“ да им се печатат нивни статии, неможност да ја напушти Бугарија за да се врати во Вардарска Македонија или да замине на едногодишен студиски престој на Универзитетот Колумбија во Њујорк, сето тоа го попречува Мисирков да исполни многу задачи. Смртта беше побрза од многуте неисполнети задачи, но пораките до идните генерации беа децидни што требаше да ги реализираат.

Еданаесетта глава - *Нова епоха на борбата за национална и државносна афирмација.*

- Македонската национална свест во прогресивното движење. - Авторот јасно и недвосмислено говори дека далеку пред појавата на Коминтерната и уште подалеку пред дејноста на балканските комунистички

партии, самите Македонци ја имаа декларирано својата национална перспектива. Со појавата на ВМРО Обединета (1925-1936), се прави значаен пресврт и во ориентацијата на македонското ослободително дело, но и во однос на прочистувањето на македонската национална идеологија. Сè повеќе почнува јавно да се зборува за македонската нација и за македонскиот јазик. Се разбира, прогресивното движење за македонска национална свест е полно со стотици убиства на дејци за македонска државност и за национална самостојност во Србија и Грција и повеќе илјади убиства во Бугарија. Весникот „Македонска правда“, во почетокот на триесеттите години, под уредништво на Димитар Попефтимов, одговара дека Македонија е за балканска федерација, а југословенската федерација да биде како една стапка кон идната балканска федерација. Весникот ги расчистува поимите интегрализам како големосрпска идеја и федерализам, пак, како југословенска идеја.

- Појавата на една автономија во Петричко. Според авторот ова беше првата автономија како државотворен чин во еден дел од Македонија во XX век, независно од нејзиниот карактер и траење. Таа треба да најде место во македонската историја, независно дури од самите инспиратори и реализатори. Конкретно, се мисли на сите активности што ги правеше ВМРО на Иван Михајлов против националната самобитност на македонскиот народ пред тоа и особено потоа. Тешко се објаснуваат овие манифестации на еден специфичен македонски патриотизам. И ВМРО никогаш веќе не се врати на тие позиции ниту, пак, Иван Михајлов, сè до својата смрт проговори за нив или, пак, во прилог на македонската нација и македонскиот јазик воопшто. Спомнатата констелација е резултат на чувството за слободен израз што се носеше од генерациите.

Антинационалната дејност на Васил Хаџи Кимов. Станува збор за личност која е на чело на фиктивниот отцепнички акционен комитет на македонското прогресивно движење, братучед на Иван Михајлов, предавник и провокатор.

Поновите патишта на македонската национална афирмација. Преку многубројните написи во весниците и списанијата настапуваше една нова етапа во македонската национално-ослободителна борба, кога имено македонската нација и култура станаа бојното знаме на сите манифестации и во земјата и во странство. Во ова време, 1934-36 година, Петричко со полно право се бори за самоопределување, за ослободување од ропството на бугарскиот империјализам, како што и македонското население под грчка и српска власт се бори за самоопределување, за ослободување од ропството на српскиот и грчкиот империјализам.

Резолуцијата на Коминтерната за македонската нација и македонскиот јазик. Во документот стои дека Македонија ги има сите елементи на една самостојна македонска нација со своја територија и економска целост, со свој јазик и општ национален карактер и со своја македонска историја.

Таа има свои востановени географски и етнографски граници меѓу реката Места, планините Родопи, Рила и Шар, реката Дрим, планината Грамос, реката Бистрица и Егејското Море, со површина од 65.000 километри квадратни.

- „Македонски вести“ и развитокот на македонската културно-национална мисла 1935-1936. Во почетокот на 1935 година Ангел Динев во Софија почна да го издава неофицијалниот орган на ВМРО(Об.), списанието „Македонски вести“. Во уводникот тој ги набележа основните цели и задачи на новиот научно-литературен и општествен политички орган. „Илинденската епоха“ од Ангел Динев, како одраз на величествената борба на македонскиот народ за слобода, била предадена за печат уште во 1936 година. Ова се потврдува со објавениот оглас во претпоследниот број на „Македонски вести“ од 8.09.1936 година. Во овој контекст силно е подвлечено дека македонскиот народ што се бори за национално ослободување со организирана револуционерна сила над 40 години во таа борба треба да го рашири најсуштествениот елемент, што истовремено нè претставува и како народ - *културна сила*.

- Публицистичкиот кружок (или друштво) „Нација и култура“ во Софија како преодна фаза.

Во Софија, на Универзитетот, по македонска линија се организираа и се зближуваа младите. Тие се зближуваа и со повозрасните, па воспоставија врска и со некои стари познати илинденци. Така спонтано се собраа во еден круг млади македонски активисти што го формираа Публицистичкиот кружок (или друштво) „Нација и култура“. Во овој контекст мошне интересна е преписката на Антон Попов и Ив. Керезиев. Материјално сведоштво за работата на Публицистичкиот кружок е единствениот пробен коректурен примерок од весникот „Гоце“, кој се наоѓа во Народната и универзитетска библиотека во Скопје. Од многуте автори кои пишувале за Гоце во споменатиот весник ќе го посочиме само делот од текстот на Иван Керезиев:

„Тој е прв по големина, јас не гледам друг што му е рамен нему. Јас не познавам друго име на револуционер толку скапо и блиско до срцето на Македонецот. Тој е и бил срце и душа на македонската револуција. Ние младите со жед ќе пиеме од незаматениот извор на неговите идеи, чисти по своето потекло што се формирале и добиле движечка сила во самата борба, во градбата на самото дело“.

- Културно националната дејност на Македонскиот литературен кружок во Софија.

Според авторот, Кружокот всушност претставува одраз на континуитетот на културно-националната мисла на Словеномакедонската литературна дружина на Ѓорѓија Пулевски (1888) и на „Лозарите“ (1891-1892) во Софија, на „Вардарците“ (1893-1894), и на Македонскиот клуб (1902) во Белград и најнепосредно на Македонското научно-литературно другарство

во С. Петербург (1902-1917) со краткотрајната филијала во Софија (1903), а потоа на Македонската литературна група и МОРО во Скопје (1932-1934) и на Културно-просветното друштво „Вардар“ во Загреб (1935-1937).

Според тоа, Македонскиот литературен кружок во Софија како институција со континуирана национална платформа од Македонското научно-литературно друштво во Петербург ги обединуваше национално-литературните дејци, борци и творци од сите делови на распокинатата Македонија и имаше пресудна улога не само за афирмацијата на македонската литература во меѓувоенниот период, туку и за афирмацијата на македонскиот јазик и македонското национално име што како свест се прима во вооружената Националноослободителна борба и доведе до Вториот Илинден на Првото заседание на АСНОМ (2 август 1944). Посебно место во ова поглавје заема подготвената антологија на современата македонска поезија на: А. Жаров, В. Марковски, К. Неделковски и Н. Вапцаров, како и стихозбирката „Бели Мугри“ од К. Рацин. Антон Попов во необјавениот зборник „Од бура на Родината“ до „Чудна е Македонија“ - токму Рациновата стихозбирка ја маркира како „ретка литературна појава“.

- Македонски национални организации и публикации непосредно пред Втората светска војна.

Од организациите треба да се споменат ВМРО(Об.), со разновидна дејност во сите три дела на разединета Македонија, МОРО во Скопје (1933-1934) и Македонското културно-просветно друштво „Вардар“ во Загреб (1935-1938).

Се разбира, сите овие пројави наоѓаат одраз и преку печатената реч во периодичните легални изданија во Софија, Загреб, Скопје, а надвор од Балканот во САД и Канада.

Мошне е значаен континуируваниот стремеж на Македонците за литературен израз на родниот јазик. Во триесеттите години во Софија се појавија и историско-публицистички изданија што ја поставија основата на нашата современа историографија.

Дванаесетта глава - Вооружената борба за ослободување, обединување и создавањето на првата македонска национална држава.

- Вооружената фаза на борбата за национална држава. Вооружената фаза на македонската ослободителна борба за Вториот Илинден што почна во 1941 година брзо се развиваше со создавањето на македонска народно-ослободителна војска. Така, на крајот на војната Македонија имаше 100 илјадна војска формациски организирана во три воени корпуси. Само Вардарскиот дел на Македонија за својата национална слобода даде околу 25.000 жртви во четиригодишната народноослободителна борба против германскиот, италијанскиот, бугарскиот и албанскиот окупатор.

Интересна новина претставува официјалниот акт на секретарот на ПК на КПМ Методија Шаторов Шарло од мај 1941 година. Исто така,

интересни се видувањата за колебањето, а со тоа и со доцнењето на формирањето на ЦКСКМ (март 1943).

- **Манифестот на Главниот штаб и Приговорот на АНОК.** Манифестот на НОВ и ПО на Македонија беше објавен во октомври 1943 година, пишуван под диктатот на Темпо. Со овој документ, покрај другото се бара: обединување на Македонија и балканска федерација. Покрај неговото големо значење за тој период од војната, во документот има доста недоречености. Затоа на 9 декември 1943 година се испраќа опширно писмо (изложение) пишувано со раката на претседателот на АНОК - Акциониот народноослободителен комитет, Киро Глигоров, што е познато како „Приговор до Главниот штаб.“. Реакциите на приговорот нашироко се содржани во ова поглавје на книгата.

- **Обединувањето на Македонија и решенијата на АСНОМ.** Од советувањето одржано во Св. Прохор Пчински на 27. II 1944 година за перспективите на војната и создавањето на македонската држава, па сè до одржувањето на Првото заседание на АСНОМ - 2 август 1944 година, главен проблем на македонската борба е прашањето за целосна обединета Македонија. Со ова македонскиот народ го изразува својот стремеж за обединување на сите негови делови. Меѓутоа, ова легитимно барање на македонскиот народ претпазливо се неутрализира од претставниците на Федеративна Југославија.

Од деветте решенија донесени на Првото заседание на АСНОМ ќе ги споменеме првите:

1. Македонија се прогласува за федерална држава, во нова Демократска Федеративна Југославија.
2. Народното собрание се конституира во врховно законодателно и исполнително претставителство на македонската федерална држава.
3. Се донесе декларација со која се гарантира слобода и рамноправност на секој граѓанин и граѓанка во Македонија, без разлика на вера, националност и политичка припадност.
4. Се формира Президиум на АСНОМ со функции на привремено народно претставителство на македонската федерална држава.
5. Македонскиот јазик се воведува како службен јазик.

- **Прашањето за обединување на Пиринскиот дел на Македонија.** Бугарија, позната како земја што му припаѓаше на фашистичкиот блок во Втората светска војна. **Отечествено - фронтовска Бугарија на 9 септември 1944 година имаше јасен и јавно деклариран став за обединување на македонскиот народ во рамките на Демократска Федеративна Југославија.** Меѓутоа, ваквиот принципиелен став вртоглаво се промени со донесување на резолуцијата на Информбирото од крајот на јуни 1948 година.

- **Прашањето за обединување на Егејскиот дел на Македонија.** Македонскиот народ од Егејскиот дел на Македонија е вклучен во сите фази на борбата за негово национално обединување. Од Разловечкото,

Кресненското и Илинденското востание па сè до граѓанската војна во 1946-1949 година, желбите, напорите и жртвите за обединувања се неизмерно големи. Прокламирани се формите на самостојна држава во интегралниот дел на Македонија, автономија во рамките на Грција, до желбата за балканска федерација. Меѓутоа, состојбите по Втората светска војна, а особено по 1948 година, и на ДАГ и на ЦК на КПГ, коренито се менуваат на штета на народот од Егејскиот дел. По разгромот на ДАГ (Демократска армија на Грција) правата и слободите на македонскиот народ во Грција беа одземени, голем број Македонци беа убиени, а само од овој дел на Македонија беа иселени 213.000 души. Во овој период се случи големиот егзодус, најмрачниот дел од историјата на Македонците од Егејскиот дел.

„Зошто Македонците последни на Балканот дојдоа до целосна национална афирмација“. Авторот споменува повеќе причини, а ќе наведе само некои од нив:

1. Македонија цело време се наоѓаше во централниот дел на Турската Империја.

2. Турција, според шеријатското право, не се признаваа нации, туку само вери, а основањето на Бугарската егзархија во 1870 година и од порано укинатата Охридска архиепископија (1767) се појавуваше како главна пречка султанот да не дозволи две православни цркви, а со тоа и две држави.

3. Интересите на големите сили, вклучително и на оние православната словенска Русија, беа веќе на страната на осамостоените балкански држави.

4. Македонското национално име не беше официјално признато иако имаше длабоки милениумски корени.

5. При непостоење на посебна македонска црква не можеше во Турција да постојат и македонски училишта.

6. По Букурешкиот (1913), а особено по Версајскиот мировен договор (1919) веќе поделениот македонски народ немаше и не можеше да очекува никаква поддршка од европските држави како потписници на овие акти.

7. НОБ и целосното вклучување на Македонија во антифашистичкиот блок по победата над фашизмот доведе до формирање на македонската држава само на еден дел од нејзината територија.

8. Конечната слобода и полната независност македонскиот народ од Вардарскиот дел на Македонија ја извојува дури по распаѓањето на СФР Југославија, со референдумот од 8 септември 1991 година, во границите на денешната меѓународно призната суверена Република Македонија.

На крајот авторот во Поговорот на аргументиран начин ги изнесува денешните состојби во односите со Бугарите, Албанците, Србите и Грците, обременети со многу, за нив нерешливи прашања околу признавањето на државата, нејзиното име, нацијата, јазикот и границата со Србија, за да заврши со мислата: „Таква е современата положба на Македонија и

македонскиот народ. Бидејќи суштината на „македонското национално прашање“ од еден историски аспект сè уште не е dostatно и објективно позната (не само во светот, туку дури и во самата Македонија), се обидовме врз изворни факти и со историски аргументи да го осветлиме патот на развитокот на македонската историска свест и на македонската национална мисла - од првите појави па сè до целосна афирмација како прилог кон континуираната документирана целосна историја на македонската нација“.

5.11.1999

Скопје

Милош Милошевски